

Усуйаанатаабы дофотторо

Өр көмүргө санаа ымышта онгостубут ыра санаабын, түгөйүнөн туһанан, элиги көрүүтүгүр ыштабын. Бэйэм Усуйаана Хаһааччыбатын киһитэбин. Билигин Ленскэйгэ олорон уон тохсус сылын тутууга үлэлиһин. Кэргэниэхпин, үс кыстаахпын. Былыр Усуйаана И. Винокуров эһэлэрбин кытта биһиргэ олоро сылдыбыта. Ол туһунан кыра сылдыан элбэхтэ көпсөтэллэрин истэн турабын. Хабырымыһа төрөппүт сиэнэ буолабын. И. Е. Винокуров эһэлэрбэр бөлөхтөөбүт хаартыската баар. Усуйаана олохтоохторо киһи аатынан киһи тутталлар, киһи ата үйэлэр тухары умнулауо суоҕа.

Ытыктабылы кытары Н. Попов-Күндүлүн.
Ленскэй к.

Адаар таас арбаастаах дыааны таас хайаларыттан садалаан муустаах муора кытылыгар тийбэ, хоту сир маанылаах булла кылбаа манан кырсыттынан, ата-ахсаана биллибэт адаархай муостаах кыла табатынан ааттырар. ҕыһара-кэйээрэ көстүбүт киһи нэлэмэн тууларада Усуйаана тайаан сытар. Усуйаана хас биһирдэн доскуй сирэ киһи сэмээр көпсөтөр, сэрэнэн үкүтүр араас историческай событиелар буолуоталаабыт ытык мизестэлэрэ буолаллар.

Биһир онук умнууллубат көрө-бэлэ, событиелар, өс-сө Октябрскай революция миннэ, кэлин Саха сирин бүтүн общественнай госуларственнай деятелэ буолбут И. Е. Винокуров манна олоро сылдыбыта, олохтоохтордуун истинник дофоттосута буолар.

Кырдык, Саха сирин госуларственнай деятелэ буола үүмүт И. Е. Винокуров Усуйаанага сылдыбыт көмүс устатыгар мин эһэлэрбин кытары Хабырымыскалыын (адам афата), Ньюкуускалыын (күтүөттэрэ), Минсэлиин (адам убаһа) биһиргэ олороннор олус истинник дофоттосуттар.

Илья Егорович Винокуров дойдутугар дьонноро эрдэ өлөннөр, тулааһа хаалаан дойдун көрдүү бэркэ билэр, бэйэтин чугас дьоннорунуун ыраах Хоту Булуңга балык булуттар барсыбыта. Төһө эмэ онно сылдыан баран, Булуңтан быһа Дьааһы өрүһүн төрдүгэр тийбиттэрэ. Онтон Усуйаанага көлөннөр мин эһэлэрбин кытта көрсөннөр биһиргэ олороллор. Киһилэр эмэ балыгынан аатырбыт Сэлибнэр элгээннн үрдүгэр Сэргэлэх дьэн аахтым. Сэһэннэ кыра сылдыбыт балаһаннарын баһаната эрэ билигин, киһи хаһан даһаны сылдыбатын

курдук хороһон, иһийэн тураллар. Хаһааччыбаттан Сомондоон үрэрин иһийэн илин дьэки уон көстөөх, тыһанан сэттэ көстөөх, эһэм Хабырымыс сирнэр Таһааха эмэ биһир биһирэмэ. Кыһааралыын олоро сылдыбыттар дииллэрэ.

Ылдыаа оччолорго эдэр да буолан сүрдэх сымны, сырымыга доһурдаах, бэрт бүтүрү эбит. Бэйэтин утэ майгытынан олохтоохторго сөбүлөһүт. Хоту сир дьонун майгыларын-сигилиэрин сүрдээрин биһирээбит, ылыммыт, Сотору киһи ытынан айанныларга, тыһын саһан миннэргэ, илими көрөргө үөрэммит. Булуңга өһүөн, барыга бари саһабылан сөхтөрбүт. Ол да иһин эһэлэрим, киһини билэр атын да дьоннор биллэннэ дьыла уос номоҕо онгостон көпсөннөр буоллахтара.

Ньюкууска эһэбинн хас да сым устата Новосибирскэй арыы бөлөхтөрүтүн Котельнайга (Усуйааналар Солуурдаах дьэччилэр) сылдыаннар биһиргэ бултаабыттар, кырымычык астаһаа, тийбэт биһирэмнэргэ эрй бөдүн көрбүтүр ата. Ол күчүмэһэй, мүчүргэниэх сырымыларын туһунан саха биллэннэх суруйааччыта, Илья Егоровичтыын биһиргэ үлэлээбит эмэ бөлөн партийнай-государственнай үлэһит В. А. Протодьяконов «Эргилин» дьэн сөһөннөр бэрт ыһыннарылаахтык суруйбута. Кыра сырыттаһына киһи Якутскайтан кэлэн Ньюкуусаны көрсөн Илья Винокуровтыын сырымыларын туһунан сураһыт, сураһа киһи суруйар санаалаах үһү дииллэрэ. Кэлин сөһөн суруллубутун истибитим, аарыахпын багарбытым да өр көмүс булан ааһака сылдыбытым. Хата, ону бу өтөрдөөбүтэ булан аахтым. Сөһөннэ кыра сылдыан истибит дьонум көпсөннөр түгэниэрэ элбэхтик суруллубут этэ Ньюкуусканы

Ньюкуусканы, Илья Егоровичтыын Кустугунан прототиптаан бэрт саһабылаахтык ойуулаабыт. Киһилэр курдук үһүннүк Солуурдаахха сылдыан бултаабыттар. Кэлин Илья Егоровичтан хаалаан баран иһарнай станциялар тутууга болуотунуһугунан үлэлээбит. Хас да арымыларга сылдыбыт, саһамай үһүк сытар. Илин Сибирий муорага турар Веннеттага эмэ тийбит. Киһи көпсөннөрүн бу сир эмэ атыт арымылар курдук таас биһиргэтиэх кыһам дойдубит. Одоһунор оччотторуга сырымыларын моржаны (муора дьэччилэр), үрүт эһэни эһин бултуулаарын туһунан оҕо эрдэхтиннэ көпсөннөр буолара. Ону ол саһана сиһилин ыһыталаспатахпытан, үчүгэйдик өйдөөн хаалаахтыктын билигин кэлэн көмөннөһүн.

Новосибирскэй арымылар. Бу сир бэйэтин магнитты күүһүнэн нуучча омук өркөн өйдөөх төбөлөрүн атыһаах уу курдук аймаабытын аһан, аар-саарга аатырбыт атыһыттары, оҕуруктаах айыһыттары, сореунаах сонордууттары угуйбут арай дойдубу. Былыр бу арымыларын биһиги өбүгэлэрбит Муустаах байбал эбэтэр Тоһомот муора арымылар дииллэрэ. Оһон буоллаһын ыраах тоһомот муора арымылар баалларын киһи хайа миннэ биһиги өбүгэлэрбит биллэртэ чүөлкэй быһылаах. Киһилэр хайдах арыллыбыттарын туһунан бэрт өртөн араастаан таһаан, таһабырыһан көпсөннөр эһилэр.

Наукага биллэрннн бу арымылартан саһамай чугастаарын, кэлин Большой Ляховскай дьэн ааттаммыт арыыга 1712 с. киһи хайа миннэ М. Вагин дьэн нуучча киһитэ үктэммитэ. Онтон үйэ агара буолан баран, манна Саха сирин атыһыта М. Ляхов сылдыбытын туһунан көпсөннөр баар.

Былыр биһиги дьэки, хо-

тугу дойдуга холоонноһон булбатах Этерикээн дьэн ааттаах улуу булчут, айаныт ааттааа олорбүт. Киһи кырдыан, сореуһан олордоһуна, Дьокуускайтан баһаан элбэх чөйдөөх, табактаах, табактаах, саа сөһтөөх Иван Лээх дьэн улахан баһа атыһыт кэлбит. Киһи оһоннорго бэлэх бөһөтүн туттарбыт, астартан аһаһыт, уохтаах арыгы иһэппит.

Этерикээн оһургу баччаһа дьыла киһиэхэ даһаны быктарбытах кыстаһыттын умнаан, кэлбит атыһытка тугу билэрин барытын көпсөннөр биһирбит. «Мантан тус хоту ыраах муорага миннэһин ураты атын киһи даһаны үктэнэ илик, кырсыттынан, түүдээриннн паһаа баһа, уу оһуһун муоһунан таах адаар курдук кыстаан сытар сирдэр бааллар», дьэбит. Атыһыт туран онно төһүнн оһсон, саһамай эрэллээх көкөттөрүн ылан ол дойдуга айыһаабыт.

Этерикээн оһоннор көпсөннөр кырдык буолбут. Ити 1770 сыллаахха этэ. Аһа бастаан буоллубут ачыгыһа уонна улахан арымылар Ляхов арымылар дьэн сүрэхтэммиттэр. Якутскайга эргиллэн кэлэн баран, Лээх атыһыт саһа сирдэри булбутун туһунан уобалаас тоһотторунан чирээс Петербурга биллэрбитэ.

Үчүгэй, киһи маһанара дьыла бу дьыла не суолтаһыт өйдөөн туһаннар, Усуйаана олохтоохторо нуучча наукаһын, культуранын бастыһы дьоннорутар туох баар күүстэрэ кыһаарыһан көмөлөспүттэрэ буолар. Тоһомот муора арымылар тыһынан, хараһаһынан, тыһыһытын аһан, кыһыһыгар тоһомокко хаарыһан бүрүдлэн сытар сиккэй сирдэриннн, мүөс халбаһаһарыһан, онтон да атын араас мөһөйдэриннн, киһи киһэ үс кырыһааһа, эбэтэр этэртэ дьыла уол оҕо

(Салгыһын 2 стр. көр.)